

9. Про затвердження Базового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів КМ України Постанова КМ від 05.08.1998 № 1239 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/find:Про+затвердження+типових+навчальних+планів/КР981239.html.
10. Сухомлинська О. Програми національного виховання в умовах освітніх модернізацій них змін / О. Сухомлинська // Шлях освіти. –2010. – №4. – С. 4-8.

Физеши О.Й.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОДЕРЖАННЯ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ (КОНЕЦ ХХ - НАЧАЛО ХХІ В.)

В статье рассматривается проблема трансформации содержания начального образования конца ХХ - начала ХХІ века в период перехода образовательной системы Украины на принципы демократизации и гуманизации образования, личностной ориентации, учета национальной самобытности и европейского опыта. Осуществлен анализ учебных планов и других документов (приказов, отчетов), которые определяли содержание начального образования исследуемого периода, особенностей Государственного стандарта начального образования 2000 года, его положительных сторон и проблем реализации.

Ключевые слова: содержание образования, начальная школа, учебный план

O.I.Fizeshi

THE TRANSFORMATION OF THE CONTENT OF THE PRIMARY EDUCATION (THE END OF THE XX-TH – THE BEGINNING OF THE XXI-TH CENTURY)

At the end of the XX-th century when the Ukraine declared its independence in the state there was a need to completely rebuild and rethink the content of the primary education. The restructuring should take place according to the model of European countries but taking into account the national peculiarities, achievements of pedagogical theory and practice. In 1998 the Basic Curriculum of General Education Institutions was approved. It has defined such basic industries as "Social Science" (the educational subject – Human and the World), "The Languages and the Literature" (the educational subject - Native Language and Reading, Foreign Language), "Cultural Studies" (the educational subject – the Art, which is divided into Fine Arts and Musical Art), "Natural science" (the educational subject – the Natural science), "Mathematics" (the educational subject – the Mathematics), "Physical Education and Health" – (the educational subject – the Physical Culture, Valeology), "Technology" (the educational subject – the Work Training). The variation part was offered for consideration by the educational institution. In 2000 the significant in the issue of standardization of the primary education was the introduction of the State Standard of the Primary Education in which the main goal of the primary general education was defined. This goal is the comprehensive development and upbringing of the individual through the formation of full-fledged speech skills in the pupils, the abilities to read and count, desire and ability to study. In this State standard the main attention was paid to discharge the pupil's study time, was reduced the duration of lessons. And to preserve and strengthen the health of the pupils 3 classes of Physical culture were introduced in each class of the primary school. On the basis of the approved standard, new curricula were developed and approved. New curricula differed from previous ones by the principles of the selection of the content of education, the list of educational subjects, etc. Changes in curricula required the changes to curricula, textbooks for the primary school. If we take into account the positive experience and the analysis of the problem that it will ensure for us the effectiveness of the transformation of the content of modern primary education in the context of the reforming of the primary school in accordance with the requirements of the Ukrainian legislation.

Key words: the content of the education, the primary school, the curriculum.

Подано до редакції 25.10.2017.

УДК 37.01 : 656.6(045)

© 2017

Чагайда О.О.

СТАН РОЗВИТКУ МОРСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ (60-70-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті здійснено теоретичне узагальнення щодо особливостей розвитку морської освіти в Україні в 60–70-ті роки ХХ століття. Висвітлено тісний взаємозв'язок освіти з потребами народного господарства, що розвивалося в межах системи директивного планування.

На основі архівних документів, проаналізовано законодавчу базу, зокрема, накази та інструктивні листи Міністерство морського флоту, що скеровувало освітній процес та діяльність морських навчальних закладів України досліджуваного періоду.

Доведено, що оновлення змісту фахової підготовки фахівців має базуватися на запозиченні позитивного досвіду, накопиченого різними системами підготовки фахівців з вищою освітою в Україні, країнах ближнього і далекого зарубіжжя з орієнтуванням на єдиний світовий освітній простір.

Ключові слова: морська освіта, морські навчальні заклади, професійна підготовка кадрів морського флоту, морська спеціальність, міжнародні конвенції.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сучасний стан морської освіти в Україні віддзеркалює соціально-економічний і культурно-історичний розвиток держави. За останні роки істотно змінилися концептуальні, структурні та організаційні засади морської освіти в нашій державі. В той же час функціональні можливості професійної діяльності спеціалістів у сучасних умовах вимагають змін у сфері забезпечення якості

вищої освіти та професійної підготовки, удосконалення навчальних програм, методики викладання й діагностики професійних якостей спеціалістів усіх категорій, в тому числі й спеціалістів морської галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Морська освіта, у різних її аспектах, завжди викликала науковий інтерес у дослідників, а саме: Н. Бобришева, Г. Варварецька, С. Волошинов, В. Захарченко, М. Кулакова, Н. Черненко, О. Дягілева, С. Ситнік, М. Бабишена, О. Гуренкова, С. Козак, І. Сокол, В. Чернявський, О. Фролова, Н. Слюсаренко, О. Чорний та ін.

Аналіз джерельної бази дозволив установити, що питання розвитку морської освіти у 60-70-ті роки ХХ століття є недостатньо дослідженим.

Формулювання цілей статті... Отже, мета нашої статті проаналізувати стан розвитку морської освіти, зокрема й вищої морської освіти, в Україні в період з 1960-х по 1970-ті роки ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження... Досягнуті у 60-70-ті роки успіхи у технічному переоснащенні морського транспортного флоту створили умови для подальшого прогресу – спеціалізації морських суден в залежності від вантажу, який необхідно було перевозити. В результаті, у 70-ті роки флот вже було наповнено контейнеровозами, пакетовозами, ролкерами, ліхтеровозами. Характерним для 70-х років був перехід від часткової або вибіркової до повної автоматизації автономних суднових груп та комплексів, а також комплексної автоматизації енергетичних установок, навігаційних процесів та вантажних операцій на базі єдиної інтегрованої системи управління з використанням ЕВМ. У другій половині 70-х років майже усі нові судна володіли високим рівнем автоматизації. На суднах встановлювали новітні навігаційні комплекси, які дозволили автоматизувати вирішення задач по визначенню місця судна і забезпечити безпечне розходження із зустрічним судном [3].

Впровадження атомної енергетики, автоматики та електронно-вимірювальної техніки, вплинули на систему підготовки кадрів, від яких залежало ефективне використання сучасних технічних засобів. У цих умовах стає актуальною не вузька спеціалізація кадрів, а широка інженерна підготовка, фундаментальні знання природничих та суспільних наук. Зростає попит на спеціалістів по управлінню морським транспортом, які володіють глибокими теоретичними знаннями та практичним досвідом планування та управління транспортними процесами.

На розвиток морської освіти, безперечно, впливало і державне законодавство того часу. Закони та інші нормативно-правові акти в СРСР та УРСР приймалися на основі Конституції та відповідно до неї. Конституція СРСР 1977 р. стала основою конституцій усіх соціалістичних республік. Керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства було проголошено Комуністичну Партію Радянського Союзу (КПРС): на засіданнях Політбюро ЦК КПРС, Пленумах ЦК КПРС, партійних з'їздах розроблялися, обговорювалися та вирішувалися найбільш важливі політичні, ідеологічні, господарські, внутрішньо та зовнішньополітичні питання. З часом, рішення по означених питаннях втілювалися у закони Верховної Ради СРСР, постанови та рішення Ради міністрів СРСР, накази та інструктивні листи галузевих міністерств (союзно-республіканських та республіканських).

Політичний, соціально-економічний та культурний розвиток СРСР проходив у світлі так званих п'ятирічок (централізованих державних планів, які були спрямовані на розвиток економіки, техніки, науки, освіти та культури в СРСР на 5 років). Наприклад, на засіданні педагогічної ради Херсонського морехідного училища ім. лейтенанта Шмідта від 23.02.1980 р., було прийнято рішення: «Всему командно-преподавательському составу училища сосредоточить свои усилия на безусловном выполнении плановых заданий последнего года X пятилетки. Развернуть социалистическое соревнование, направленное на дальнейшее повышение эффективности и качества работы по подготовки техников для морского флота с учетом перспектив развития отрасли» [4].

У період шостої п'ятирічки, відбувається перебудова морської освіти у світлі прийняття Верховною Радою СРСР 24.12.1958 р. Закону «Про укріплення зв'язку школи із життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР». Основними типами навчальних закладів для підготовки фахівців для морського транспорту стали спеціальні морехідні училища, де навчалися майбутні техніки суден, портів, судноремонтних заводів; вищі інженерні морські училища, які готували інженерні кадри для морського флоту, а також спеціалістів для роботи в Арктиці та Антарктиці, і Одеський інститут інженерів морського флоту, який випускав інженерів для берегових підприємств морського флоту.

У 1969 році були прийняті Постанови Ради Міністрів СРСР «Про затвердження положення про середні спеціальні навчальні заклади СРСР» від 22.01.1969 р. №65 та «Про затвердження положення про вищі навчальні заклади СРСР» від 22.01.1969 р. №64.

Згідно з Постановою «Про затвердження положення про середні спеціальні навчальні заклади СРСР» середня спеціальна освіта в СРСР здійснювалася через мережу технікумів, училищ, шкіл та інших середніх спеціальних навчальних закладів. Головні завдання, які повинні були реалізовувати навчальні заклади даного типу полягали у підготовці кваліфікованих спеціалістів із середньою спеціальною освітою, які володіли необхідними теоретичними знаннями та практичними навичками зі своєї спеціальності; володіли знаннями в обсязі середньої загальноосвітньої школи та інше. Освітній процес у середніх спеціальних навчальних закладах повинен був сприяти постійному удосконаленню якості підготовки спеціалістів з урахуванням вимог тогочасного

виробництва, науки, техніки, культури та подальших перспектив їхнього розвитку. Підготовка спеціалістів у середніх спеціальних навчальних закладах здійснювалася по спеціальностям, які були затверджені Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти в СРСР. Середні спеціальні навчальні заклади організовувалися, а спеціальності вводилися лише при наявності навчально-матеріальної бази та викладацького складу, необхідних для забезпечення виконання відповідних навчальних планів, програм та підготовки кваліфікованих спеціалістів. Середні спеціальні навчальні заклади здійснювали підготовку спеціалістів по спорідненим спеціальностям. Навчальні заклади мали право розробляти навчально-методичну документацію та навчальні посібники; проводити педагогічні експерименти; обмінюватися досвідом навчально-виховної та методичної роботи з іншими закладами держави та ін.

У відповідності до Постанови «Про затвердження положення про вищі навчальні заклади СРСР» від 22.01.1969 р. №64 вищі навчальні заклади здійснювали свою діяльність під безпосереднім керівництвом міністерства або відомства, якому вони підлягають. Міністерства та відомства керували навчальною, виховною, методичною та науковою роботою підвідомчих їм вищих навчальних закладів на основі загальних положень, які розроблялися та затверджувалися Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти СРСР. Навчальна робота у вищих навчальних закладах проводилася у відповідності до навчальних планів та програм, які були затверджені у визначеному порядку. Необхідно звернути увагу на права вищого навчального закладу згідно з Постановою, а саме: вищий навчальний заклад мав право в області навчальної, науко-методичної та науково-дослідної роботи по рішенню педагогічної ради навчального закладу або факультету визначати на основі навчальних планів перелік навчальних дисциплін, які вивчаються: по вибору, факультативних, встановлюючи при цьому кількість годин по кожній дисципліні у межах загального бюджету часу, який передбачено на ці дисципліни навчальним планом; визначати календарні строки проходження студентами навчальної, виробничої практики з урахуванням місцевих особливостей та побажань підприємств, організацій та установ, де саме проходить практика; розробляти та затверджувати навчальні програми дисциплін за вибором, спеціалізації (в університетах) та факультативних дисциплін; вносити необхідні уточнення у затверджені типові навчальні програми (за виключенням програм по суспільним наукам) враховуючи профіль підготовки спеціалістів; розробляти пропозиції щодо подальшого удосконалення навчальної, науково-методичної та науково-дослідної роботи та виносити їх на розгляд вищих органів влади та ін.

На планування освітнього процесу вплинули також і Постанови ЦК КПРС, зокрема: Постанова ЦК КПРС від 22.08.1974 р. «Про заходи щодо подальшого вдосконалення керівництва середніх спеціальних навчальних закладів і про поліпшення якості підготовки фахівців з середньою спеціальною освітою», Постанова ЦК КПРС від 26.04.1979 р. «Про покращення ідеологічної та політико-виховної роботи», Постанова ЦК КПРС від 12.07.1979 р. «Про покращення планування, посилення впливу господарського механізму на підвищення ефективності виробництва та якості роботи», які були прийняті у період десятої п'ятирічки. Наприклад, під впливом останньої Постанови у морських навчальних закладах особливу увагу стали приділяти питанням економічної та правової підготовки курсантів, в тому числі і на уроках спецдисциплін [5]. Викладачі економіки Херсонського морехідного училища ім. лейтенанта Шмідта, відповідно до наказу начальника училища, закріплювалися за спеціальностями та надавали практичну допомогу викладачам спецдисциплін щодо повного та якісного відображення економічних питань в освітньому процесі. Викладачі розробляли методики економічних розрахунків, якими користувалися курсанти під час роботи над курсовими проектами [6].

На рівні республіканського законодавства необхідно згадати про Закон Української радянської соціалістичної республіки «Про народну освіту» від 28.06.1974 р., який визначав не лише мету народної освіти, але й підкреслював тісний зв'язок освіти з розвитком галузей народного господарства. Так, у статті 13 Закону УРСР «Про народну освіту» зазначалося, що державні підприємства, установи і організації беруть активну участь у розвитку народної освіти та виробничому навчанні. Студенти професійно-технічних навчальних закладів мали можливість проходити виробничу практику на базі відповідних підприємств, установ та організацій. Виробнича практика була складовою частиною освітнього процесу, в результаті якої студенти набували навичок роботи і кваліфікації з робітничої професії, знайомилися з новою технікою та технологією виробництва.

Практика студентів вищих навчальних закладів також була складовою частиною освітнього процесу. Для вдосконалення практичних навичок випускники вищих навчальних закладів проходили стажування за спеціальністю під керівництвом адміністрації відповідних підприємств, установ та організацій і під контролем вищих навчальних закладів.

Курсанти морських навчальних закладів проходили практику в майстернях на базі навчального закладу, практику на базі підприємств, плавальну практику на навчальних суднах, а також практику на базі пароплавств. Наприклад, курсанти Херсонського морехідного училища судномеханічної та електромеханічної спеціальностей проходили токарну та слюсарну практику у майстернях навчального закладу, а електромонтажну – на Херсонському заводі сільськогосподарського машинобудування ім. Г. І. Петровського; курсанти радіотехнічної спеціальності проходили практику на Херсонському заводі напівпровідникових приладів [7]. Курсанти

судноводійного факультету Одеського вищого морехідного училища вперше були відправлені на плавальну практику у травні 1945 року. Це була практика на пароплаві «Адреана», а потім на пасажирському судні «Україна» (обидва вони були отримані по репарації від Румунії).

Наприкінці 1970-х років навчальний флот складався із чотирьох вітрильних суден та шістнадцяти великих навчальних пароплавів [8].

Основним морським законом Радянського Союзу був Кодекс торговельного мореплавства СРСР, затверджений Наказом Президіума Верховної Ради СРСР від 17.09.1968 р. Розкриваючи зміст поняття «торговельне судноплавство», Кодекс не лише визначав його як діяльність, яка пов'язана із використанням суден для перевезення вантажів, пасажирів, багажу та пошти, для рибних та інших морських промислів, видобування природних копалин, виробництво буксирних, криголамних та рятувальних операцій, а й як діяльність, мета якої полягала у реалізації освітньо-наукових та культурних цілей на державному рівні. У статті 6 Кодексу торговельного мореплавства зазначалося, що державний нагляд за торговельним мореплавством СРСР покладається на Міністерство морського флоту СРСР, яке було створено 25.08.1954 р. в процесі реорганізації Міністерства морського та річкового флоту СРСР.

Міністерство відповідало за підготовку кадрів, за науково-технічний прогрес у своїй галузі, безаварійну експлуатацію флоту, повне задоволення потреб держави у морських перевезеннях вантажів та пасажирів [1]. Після ліквідації Міністерства морського флоту його навчальні заклади було передано під управління Міністерства освіти і науки України.

Міністерство морського флоту скеровувало освітній процес та діяльність морських навчальних закладів через накази та інструктивні листи. Наприклад, Наказ Міністерства морського флоту від 24.05.1961 р. №118 «Про організацію кафедри «Суднової електроавтоматики та обчислювальної техніки» при Одеському вищому інженерному морському училищі», Наказ Міністерства морського флоту від 20.08.1979 р. №158-пр «Про заходи щодо подальшого технічного оснащення вищих навчальних закладів Мінморфлоту», Інструктивний лист Міністерства морського флоту від 10.03.1964 р. №12 «Про виробниче стажування на штатних інженерно-технічних посадах студентів старших курсів Одеського інституту інженерів морського флоту», Інструктивний лист Міністерства морського флоту від 15.06.1978 р. №64 «Про заходи щодо подальшого вдосконалення плавальної практики курсантів, студентів вищих і середніх навчальних закладів ММФ» та ін.

Враховуючи міжнародний характер галузі, на розвиток морської освіти впливали і міжнародні конвенції, які були ратифіковані радянським урядом. В першу чергу, мова йде про Конвенцію «Правила дипломування моряків та несення вахти» (International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers), яка була укладена у 1978 році. Для Радянського Союзу, в тому числі й Української СРР, Конвенція вступила в силу 28.04.1984 р. Україна, як незалежна держава, ратифікує положення Конвенції лише у 1997 році. Конвенцією на світовому рівні встановлено стандарти мінімальних професійних знань та навичок, якими повинні володіти кандидати на отримання диплома моряка, а також єдину форму документів моряків.

Окремі області підготовки морських спеціалістів регламентувалися іншими міжнародними документами, в тому числі: Конвенція з охорони людського життя на морі 1960 і 1974 років; Конвенція про вантажну марку 1966 року, Конвенція про міжнародні правила запобігання зіткненню суден у морі 1972 року; Конвенція з пошуку і рятування на морі 1979 року; Конвенція про втручання у відкритому морі у разі аварій, що призводять до забруднення нафтою 1969 року; Конвенція про запобігання забрудненню моря викиданням відходів та інших матеріалів 1972 року; Конвенція про запобігання забрудненню суднами 1973 року; Конвенція про запобігання забрудненню моря із джерел на суходолі 1974 року; Міжнародною конвенцією по охороні людського життя на морі 1974 р. (СОЛАС – 74) та ін.

Як вже зазначалося, особливістю розвитку освіти в Радянському Союзі у 70-ті – 80-ті роки був тісний взаємозв'язок освіти з потребами народного господарства. Але, враховуючи, що народне господарство розвивалося в межах системи директивного планування, то саме держава визначала перелік спеціальностей, за якими здійснювалася підготовка спеціалістів.

У Переліку спеціальностей та спеціалізацій вищих навчальних закладів СРСР, прийнятому Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти СРСР 5.09.1975 р. №831, було визначено 22 групи спеціальностей, які об'єднували 470 спеціальностей, деякі з них мали спеціалізації. Нашу увагу привернули наступні групи спеціальностей, а саме: Група V «Машинобудування та приладобудування»: 0514 «Суднобудування та судноремонт»: проектування та побудова суден, судноремонт, міцність корабля; 0523 «Двигуни внутрішнього згорання»: суднові та стаціонарні двигуни; 0524 «Суднові машини та механізми», 0525 «Суднові силові установки»: суднові паросилові установки, суднові газотурбінні силові установки, суднові силові установки з двигунами внутрішнього згорання, суднові парові котли, атомні реактори та установки. Кваліфікація інженер-механік. Група VI «Електронна техніка, електроприладобудування та автоматика»: 0619 «Електрообладнання суден». Кваліфікація – інженер-електрик. Група XIV «Гідрологія та метеорологія»: 1402 «Океанологія». Кваліфікація – інженер-океанолог. 1404 «Метеорологія». Кваліфікація – інженер-метеоролог. Група XVI

«Транспорт»: 1606 «Судноводіння на морських шляхах»: судноводіння, автоматизація процесів судноводіння. Кваліфікація – інженер-судноводій. 1607 «Судноводіння на внутрішніх шляхах». Кваліфікація – інженер-судноводій. 1608 «Експлуатація водного транспорту». Кваліфікація – інженер водного транспорту. 1612 «Експлуатація суднових силових установок». Кваліфікація – інженер-судномеханік. 1613 «Експлуатація суднового електрообладнання». Кваліфікація – інженер-електромеханік. Група XVII «Економіка»: 1724 «Економіка та організація водного транспорту». 1744 «Економіка та організація водного господарства». Кваліфікація – інженер-економіст.

У зв'язку із введенням поняття спеціаліста широкого профілю, Перелік було перероблено і Наказом Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР №790 від 17.11.1987 р. введено новий. Новий Перелік спеціальностей включав вже 305 спеціальностей, які були об'єднані у 31 групу. Ми звертаємо увагу на наступні групи та спеціальності: Група I «Природничо-наукові спеціальності»: спеціальності 19 «Метеорологія», спеціальність 21 «Океанологія». Група XIV «Суднобудування»: спеціальності 01 «Суднобудування», 02 «Проектування та монтаж суднових енергетичних установок», 03 «Експлуатація суднових енергетичних установок», 04 «Проектування та виробництво суднового енергетичного обладнання». Група XVIII «Електротехніка»: спеціальність 09 «Електрообладнання та автоматика суден». Група XXIII «Радіотехніка і зв'язок»: спеціальність 04 «Технічна експлуатація транспортного радіообладнання». Група XXIV «Експлуатація транспорту»: спеціальності 01 «Організація перевезень та управління на транспорті», 02 «Судноводіння».

Згідно з Законом СРСР від 19.07.1973 р. «Про затвердження основ законодавства Союзу РСР та союзних республік про народну освіту» та Законом Української РСР від 28.06.1974 р. «Про народну освіту» молоді мали можливість отримати професійну освіту у середніх професійно-технічних училищах, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах. В залежності від типу навчального закладу, який закінчив студент, йому присвоювали або розряд, або клас, або категорію, кваліфікацію (спеціальність). В цей же час морську освіту надавали морехідні школи, професійно-технічні училища, середні навчальні заклади та вищі навчальні заклади Міністерства морського флоту.

Морехідні школи (Євпаторійська, Жданівська (Маріупольська), Ізмаїльська, Миколаївська та Одеська) проводили набір на спеціальності матрос, моторист, моторист-матрос, моторист-електрик, машиніст-турбініст-котельний машиніст, електрик, моторист 1-го класу, матрос 2-го класу, машиніст-турбініст-електрик, електрик-моторист, котельний машиніст-матрос.

Професійно-технічні училища (Кілійське, Ізмаїльське, Одеське, Іллічівське, Бердянське) готували спеціалістів: моторист, шкіпер, суднозборщик, слюсар, судноремонтник, матрос, моторист, повар, офіціант, кондитер, каютні номерні, буфетники, докери-механізатори, матроси-мотористи, мотористи-електрики, токарі суднові, бортпровідниці, крановики портові, електромонтери портової механізації.

Середні навчальні заклади (Херсонське та Одеське училища) проводили набір в групи на базі восьмого й десятого класів середньої школи. Спеціальності, на які поступали майбутні курсанти – судноводіння, експлуатація суднових автоматизованих систем, радіотехнічна, механізаторська, електромеханічна, адміністративно-господарська служба.

Систематична підготовка плавкладу з вищою освітою була організована з 1944 р., після відкриття Вищих морехідних училищ у Ленінграді, Одесі та Владивостоці. В цьому ж році морські технікуми були реорганізовані у морехідні училища. Вищі морехідні училища, через деякий час, були реорганізовані у вищі інженерні морські училища, на базі яких у майбутньому будуть створені академії.

Вища морська освіта в СРСР та в УРСР в 70-ті – 80-ті роки була представлена навчальними закладами: Одеське вище інженерне морське училище ім. Ленінського комсомолу, Ленінградське ордена Жовтневої Революції вище інженерне морське училище ім. адмірала С.О. Макарова, Далекосхідне вище інженерне морське училище ім. адмірала Г.І. Невельського, Новоросійське вище інженерне морське училище, Одеський інститут інженерів морського флоту. Основними організаційними та навчально-структурними підрозділами вищих навчальних закладів були факультети, які об'єднували відповідні кафедри та лабораторії. Наприклад, судноводійний факультет (навчалися майбутні інженери-судноводії по спеціальностях «Судноводіння на морських шляхах», «Експлуатація водного транспорту»), судномеханічний факультет (інженери-судномеханіки по спеціальностям «Експлуатація суднових силових установок», «Суднові машини та механізми»), електромеханічний факультет (інженери-електромеханіки по спеціальності «Експлуатація судового електрообладнання»), факультет автоматики (інженери-теплоенергетики спеціальності «Автоматизація теплоенергетичних процесів суднових силових установок»), радіотехнічний факультет (випускав радіоінженерів по спеціальності «Радіотехніка»), арктичний факультет (інженери по спеціальностям «Гідрографія», «Океанологія», «Метеорологія»).

Строк навчання на судноводійному факультеті становив 5 років та 7 місяців, на інших – 5 років. Усі вищі інженерні морські училища готували спеціалістів і без відриву від виробництва. Строк навчання тривав 5 років та 11 місяців.

Одеський інститут інженерів морського флоту об'єднував шість факультетів, а саме: гідротехнічний (навчалися майбутні інженери по спеціальності «Гідротехнічне будівництво водних шляхів та портів»), суднобудівний (інженери широкого профілю по спеціальності «Суднобудування та судноремонт»), судномеханічний (інженери по спеціальності «Суднові машини та механізми»), факультет управління водним транспортом (інженери по спеціальності «Експлуатація водного транспорту»), інженерно-економічний факультет (інженери по спеціальностям «Економіка та організація водного транспорту» та «Фінанси та кредит»), механізаторський факультет (інженери по спеціальності «Механізація портових та перевантажувальних робіт»).

Отримати вищу морську освіту було можливо і без відриву від виробництва, вступивши на вечірній, заочний (знаходилися в Одесі) або вечірньо-заочний (знаходилися у Жданові (Маріуполь) та Баку) факультети Одеського інституту інженерів морського флоту. На факультетах велася підготовка інженерів по спеціальностям «Суднобудування та судноремонт», «Суднові машини та механізми», «Механізація портових та перевантажувальних робіт», «Експлуатація водного транспорту», «Гідротехнічне будівництво водних шляхів та портів», «Економіка та організація водного транспорту», «Судноводіння на морських шляхах», «Експлуатація суднових силових установок».

Особи, які вступили на вечірньо-заочні факультети навчалися на загально технічному факультеті 3 роки, а потім – переводилися до Одеського вищого інженерного морського училища, де завершували своє навчання.

До вищих інженерних морських училищ мали можливість вступити громадяни СРСР чоловічої статі, які мали середню освіту, у віці до 35 років, які не мали проблем зі здоров'ям і могли працювати на судах морського флоту. Зараховані до училищ перебували на повному державному утриманні.

Мережа вищих інженерних морських та морехідних училищ Міністерства морського флоту дозволяла здійснювати підготовку спеціалістів по територіальному принципу.

Профіль спеціальностей був наближений до потреб транспортного флоту: отримала подальший розвиток експлуатаційна спрямованість у підготовці інженерів та техніків плавскладу. У вищих навчальних закладах збільшилась кількість викладачів із вченими ступенями та званнями, була покращена навчально-лабораторна база училищ. Все це дозволило забезпечити транспортний флот кадрами, здатними вміло керувати складною технікою, вирішувати комерційні та юридичні питання.

У перші роки IX п'ятирічки (1971-1975 рр.) в Одеському інституті інженерів морського флоту було відкрито нові кафедри і організовано вивчення таких дисциплін, як «Електронно-вимірювальні машини і програмування на ЕВМ», «Наукові основи управління виробництвом», «Механізація і автоматизація портів» та інші. Через декілька років там створюється факультет управління морським транспортом. Одеське вище інженерне морське училище стало готувати інженерів-механіків, а Ленінградське – інженерів-судноводіїв з спеціалізацією «Автоматизація судноводіння». Деякі морехідні училища з 1976 р. почали готувати техніків по експлуатації суднових автоматизованих систем та іншим дисциплінам.

Окрім того, необхідно звернути увагу на те, що з 1978 року в морехідних училищах була розпочата підготовка техніків по двом новим спеціальностям: «Експлуатація суднових автоматизованих систем» – підготовка судових техніків для роботи на автоматизованих судах в якості спеціалістів служб експлуатації та технічного забезпечення; «Адміністративно-господарська служба на судах» – підготовка помічників капітанів по господарській частині для управління службами побуту на судах. Вони вивчали питання, пов'язані з організацією матеріально-технічного постачання судна та харчування екіпажу, нарахуванням заробітної плати та ведення бухгалтерського обліку.

Глибокі зміни у матеріально-технічній базі й в організації роботи флоту, які відбудуться у 80-ті роки, докорінним образом змінять характер праці членів екіпажу. Цим визначаться нові вимоги до загальноосвітнього рівня та професійної підготовки моряків. Зміниться сам характер морської професії, з'являться нові спеціальності. Якщо у 60 – 70-ті роки відсоток моряків із вищою та середньо спеціальною освітою у складі екіпажу не перевищував 20 – 25 %, то у 80-ті роки – на судах з високим рівнем автоматизації кількість спеціалістів зросте до 50 – 60 % [2].

Висновки... Таким чином, у зв'язку із систематичним поповненням флоту серійними комплексно-автоматизованими судами зі складним енергетичним та навігаційним обладнанням члени екіпажу повинні були мати високу професійну кваліфікацію. На автоматизованих судах великого значення набуває технічна грамотність персоналу. Колегія Міністерства морського флоту, розглядаючи питання про перспективи морської освіти, визнавала доцільним проводити заміщення посад командного складу автоматизованих суден тільки спеціалістами з вищою освітою, а рядового складу по окремим спеціальностям – особами з середньою спеціальною освітою.

Враховуючи потреби та перспективи розвитку галузі, колегія Міністерства морського флоту на початку 70-х рр. розглянула питання про посилення інженерної підготовки командного складу флоту. Було удосконалено навчання курсантів та студентів в училищах та інститутах морського флоту, введена обов'язкова перепідготовка керівного та інженерного складу галузі.

Наприкінці 1975 р. – в галузі вже були задіяні 95 тис. чоловік, з них – 40 тис. мали вищу та 55 тис. середню спеціальну освіту. Кількість спеціалістів на 1000 працюючих у порівнянні з 1965 р. збільшилась у 1,5 рази.

В означений період часу, підготовка спеціалістів морського транспорту не теренах СРСР здійснювалась у 5 вищих та 15 середньо спеціальних навчальних закладах, які мали 29 заочних та вечірніх філіалів факультетів та навчально-консультативних пунктів. Вони готували морських інженерів по 15-ти і техніків по 13-ти плавальним та береговим спеціальностям.

Із значними досягненнями у розвитку морської освіти в означений проміжок часу необхідно звернути увагу на певні її недоліки. Так, аналізуючи звітну навчально-методичну документацію Херсонського морехідного училища ім. лейтенанта Шмідта, можемо зробити висновок про те, що: під час укладання календарно-тематичних планів недостатня увага приділялася структурно-логічним міжпредметним зв'язкам; не приділялося достатньої уваги питанням, пов'язаним із судноводінням, управлінням, обладнанням та експлуатацією великих спеціалізованих суден (ліхтеровози, контейнеровози, пороми, судна типу «ро-ро» та «ро-флоу»); недостатньо налагоджені контакти навчального закладу із Чорноморським морським пароплаванням; низький рівень розвитку у курсантів навичок володіння сучасними методами забезпечення безпечного мореплавання та досвіду використання інноваційних методів у судноводінні; слабка база для проведення лабораторних та практичних робіт; недостатня кількість комп'ютерів (у 1979 – 1980 навчальному році в училищі функціонувала лише одна електронно-вимірювальна машина «Промінь»).

До перспективних напрямів досліджень вважаємо за доцільне віднести вивчення проблеми періодизації розвитку змісту морської освіти в Україні в кінці ХХ – початку ХХІ століття.

Використана література:

1. Аксютін Л.Р. Загальний курс морського транспорту : Конспект лекцій / Л.Р. Аксютін. – Одеса : ТОВ ЛАТСТАР, 1998. – 120 с.
2. Васильев В.Н. Справочник молодого моряка / В.Н. Васильев, В.П. Топалов. – Киев; Одесса : Вища школа, 1982. – 216 с.
3. Морской транспорт СССР [к 60-летию отрасли] / у поряд. Т. Б. Гуженко. – М. : Транспорт, 1984. – 272 с.
4. Державний архів Херсонської області. Протоколи засідань педагогічних рад за 1979 – 1980 навчальний рік. / ДАХО. – ф. Р-472, оп. 4, спр. 353, арк. 62
5. Державний архів Херсонської області. Протоколи засідань педагогічних рад за 1979 – 1980 навчальний рік. / ДАХО. – ф. Р-472, оп. 4, спр. 353, арк. 178
6. Державний архів Херсонської області. Херсонське морехідне училище ім. лейтенанта Шмідта. Звіт за 1979 – 1980 навчальний рік. / ДАХО. – ф. Р-472, оп. 4, спр. 355, арк. 14
7. Державний архів Херсонської області. План роботи Херсонського морехідного училища на 1979 – 1980 навчальний рік. / ДАХО. – ф. Р-472, оп. 4, спр. 353, арк. 117
8. Державний архів Херсонської області. Матеріали навчально-методичної конференції 1979 – 1980 навчального року. / ДАХО. – ф. Р-472, оп. 4, спр. 356, арк. 25

Чагайда О.А.

РАЗВИТИЕ МОРСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ (60-70-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА)

В статье осуществлено теоретическое обобщение относительно особенностей развития морского образования в Украине в 60-70-е годы ХХ века. Освещена тесная взаимосвязь образования с потребностями народного хозяйства, которое развивалось в рамках системы директивного планирования.

На основе архивных документов, проанализирована законодательная база, в частности, приказы и инструктивные письма Министерства морского флота, которое направляло образовательный процесс и деятельность морских учебных заведений Украины исследуемого периода.

Доказано, что обновление содержания профессиональной подготовки специалистов должно базироваться на заимствовании положительного опыта, накопленного различными системами подготовки специалистов с высшим образованием в Украине, странах ближнего и дальнего зарубежья с ориентацией на единое мировое образовательное пространство.

Ключевые слова: морское образование, морские учебные заведения, профессиональная подготовка кадров морского флота, морская специальность, международные конвенции.

O.O.Chahaida

THE DEVELOPMENT OF NAUTICAL EDUCATION IN UKRAINE (60-70-S OF THE TWENTIETH CENTURY)

This article presents theoretical summary of peculiarities of nautical education development in Ukraine in 60-70-es of the 20-th century. It concerns strong correlation of education with national economy needs that was developing within the system of directive planning.

Legislative framework, in particular orders and instructive letters of Ministry of Maritime fleet that directed educational process and activities of Ukrainian maritime educational institutions of the period being studied, was analyzed on the basis of archive documents.

It has been proved that renovation of professional training content should be based on adoption of the best practices accumulated by different higher education training systems in Ukraine, near and far-abroad countries oriented on integrated global educational system.

Alongside with significant achievements in the development of nautical education in the distinguished time range, attention should be drawn to its stated drawbacks.

Analyzing reportable learning and teaching documentary of Kherson maritime college by lieutenant Schmidt it is possible to make following conclusions: in the process of course schedule planning inadequate attention was paid to structural logic intersubject communications; insufficient attention was paid to the aspects of navigation, management and operation of huge specialized vessels (LASH, container carries, ferries, ro-ro and ro-flo ships); incomplete cooperation was provided between educational institution and Black Sea shipping company; cadets had low skills and abilities of modern methods for safe sea-keeping maintenance and were not experienced in using innovative navigation methods; there was poor base for laboratory and practical works; there were not enough computers (in 1979 – 1980 college had only one electronic computing machine «Promin»).

Key words: nautical education, maritime educational institution, maritime professional training, maritime profession, international conventions.

Подано до редакції 25.10.2017.

Рекомендовано до друку докт.пед.наук, доц. І.Я.Жоровою

УДК 37.018.32

© 2017

Черепаня М.Т.

ЗАКАРПАТСЬКІ ПЕДАГОГИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ПРО СОЦІАЛЬНУ ОПІКУ ДІТЕЙ

У статті висвітлюються передумови появи закладів соціальної опіки дітей періоду кінця ХІХ – початку ХХ століття в умовах перебування закарпатських земель у складі Австро-Угорщини та Чехословаччини. Акцентується увага на внеску у започаткування спеціальних шкіл для дітей-сиріт, малозабезпечених та дітей з певними відхиленнями в розвитку педагогів, громадських діячів – О. Духновича та А. Волошина. Проаналізовано погляди педагогів щодо особливостей підготовки педагогів до роботи в закладах соціальної опіки дітей.

Ключові слова: О. Духнович, А. Волошин, сирітство, соціальна опіка, соціальне виховання, Закарпаття.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Турбота про дітей, забезпечення їх добробуту, безпеки – одне із найбільш важливих завдань суспільства, яке дбає про своє майбутнє, адже діти – гарант самозбереження нації та її розвитку. Сирітство як соціальне явище існує в будь-якій державі: завжди були, є і будуть діти, які з різних причин залишаються без батьків, а їх розвиток відбувається або в іншій сім'ї, або в спеціально створених для цього установах. Однак, на сьогодні особливо гостро постала проблема соціального сирітства. Оскільки, 98% дітей-сиріт – це соціальні сироти та лише 2% – біологічні. Причини, через які діти залишаються без батьківського піклування та виховання, різні, але наслідок один – дитина позбувається конституційного права на сімейне виховання, тому багато в чому подальша доля дітей-сиріт залежить від ставлення до цієї проблеми як суспільства, так і держави [9].

Розкриваючи історичний аспект сирітства, можна зазначити, що сирітство – це соціальне явище, невід'ємний елемент людської цивілізації. В усі часи війни, епідемії, стихійні лиха й інші причини призводили до загибелі батьків, внаслідок чого діти становилися сиротами. У Біблії та стародавніх літературних джерелах є згадки про відмову батьків від власних дітей, про підкидьків, які виховуються у чужих родинах. Як свідчить історія, в усі часи "сиротою" вважали людину, яка залишилася без піклування, без коштів щодо існування, залежну, безрідну. Сиротами називали й дітей, що залишилися без батьків або були покинуті ними. Сиротами при живих батьках на Русі частіше за все ставали незаконнонароджені (соромні) діти, всиновлення яких власними батьками було заборонено. Наприкінці ХІХ століття до категорії "сиріт", які претендували на державну допомогу, відносили: "круглих сиріт" – дітей, які втратили обох батьків унаслідок їх смерті; дітей сиріх й убогих (інвалідів); позашлюбних дітей, матері яких потребували допомоги у вихованні дитини; тимчасово усіх малюків (законних не старше 10 місяців), матері яких потребували внаслідок хвороби, при відсутності власних коштів, у тимчасовій віддачі дитини; підкидьків, доставлених поліцією.

З точки зору педагогіки, сирітство – це негативне соціальне явище, що характеризує образ життя неповнолітніх дітей, які лишилися піклування батьків. Сирітство буває двох типів: біологічне і соціальне. Біологічні сироти – 1) це діти, які втратили обох батьків; 2) діти, біологічні батьки яких померли (загинули) або у судовому порядку визнані такими, що пропали безвісти. До другого типу – соціальні сироти – належать діти, які є сиротами при живих батьках. У соціально-педагогічних дослідженнях зазначається, що "сирота" – дитина, яка тимчасово чи постійно перебуває поза сімейним оточенням, внаслідок втрати батьків, а також дитина, яка не може з певних причин чи із власних інтересів залишатися у сімейному оточенні, потребує захисту чи допомоги з боку держави.